

12 TEMMUZ BEYANNAMESİ'NİN SİYASAL ETKİLERİ VE ÖNEMİ Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği

Hüseyin ŞEYHANLIOĞLU*

ÖZET

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan iki kutuplu dünya düzeninde Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan tehdit, toplumsal değişim ihtiyacı, tek parti zihniyetinin sürdürülemezliği ve demokratik ülkeler safının ön şartı olarak altı ay içinde çok partili siyasete geçmiştir. Ancak tek partinin otoriter politikacıları, kurumları ve bürokratları bir muhalefetin yaşamasını imkânsız hale getirmişti. Bu süreçte Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, iktidar ve muhalefet partileri arasında tarafsız olarak girmiş ve muhalefetin de iktidar kadar yasal olduğunu belirten, 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayımlamıştır. Bu makalenin amacı siyasi tarihimizde iktidar muhalefet ilişkilerinin kilitlendiği durumlara bir başarı örneği olarak gösterilen, 12 Temmuz Beyannamesi'nin önemini ve siyasi etkilerini analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, 12 Temmuz Beyannamesi, İsmet İnönü.

THE POLITICAL EFFECTS AND IMPORTANCE OF TWELVE JULY DECLARATION A Success Example of Conflict Resolution In Our Political Life

ABSTRACT

Following World War II, Turkey's transition into multi-party political life occurred within six months, which is a pre-condition of democratic countries. However, single-party regime's institutions, bureaucrats and politicians made it impossible for a real opposition to come true in a short time. President İsmet İnönü, mediated impartially between the ruling and opposition parties, and pointed out that the opposition also was as legitimate as the ruling power. The subject of this article is to analyze national and international dimensions of the declaration of 12 July 1947, which is regarded as an exemplary of success in the situations when the ruling power and opposition relations were in a stalemate in our political life.

Key Words: Republican People Party, Democrat Party, 12 July Declaration, İsmet İnönü.

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İİBF. Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan yenedünya düzeninde, Türkiye'de gerek dışarıda gerekse içeride yeni bir siyasal yapının kurulma zarureti artık ertelenemez hale gelmişti. Bu nedenle Türkiye kısa sürede çok partili siyasal hayata geçmiştir. Ancak buna siyaset, bürokrasi hatta halk bile hazır değildi. Örneğin, İsmet İnönü'nün liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) için, çok partili siyasal hayat Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) gibi muvazaalı bir muhalefet isteği olarak görülüyordu. Demokrat Parti (DP) ise hem halkın gazını almaya yönelik muvazaalı bir parti, hem de Batı'nın demokratik ülkeleri sınıfına dâhil edilme koşulu olarak görülmekteydi. Ancak Demokrat Parti'nin Celal Bayar ve Adnan Menderes gibi aktif liderleri, halkın kararlı tutumu, uluslar arası koşullar ve kendiliğinden değişen iç dengeler nedeniyle süreç, İnönü ve CHP için istenildiği gibi gitmemiştir. Bu çıkmazda yayımlanan 12 Temmuz Beyannamesi ile İsmet İnönü, gerek bu baskılar ve gerekse 1945 yılından sonra başlayan çok partili siyasal hayatı kurumsallaştırmak adına, ulusal ve uluslararası konjonktürün de etkisiyle muhalefeti korumaya alır. *“Ne iktidarı devirmek isteyen bir muhalefet partisi ne de muhalefeti boğmak isteyen bir iktidar”* düşüncesiyle iktidar ile muhalefetin arasına bir hakem gibi girer.

Bu durum hiç şüphesiz Türk siyasal hayatı için daha önce siyasi baskılarla kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile karşılaştırıldığında oldukça önemli bir tarihi başarıdır. Bu nedenle 12 Temmuz 1947 tarihli beyanname, Türk Siyasal hayatının temel taşlarından biri olarak görülmektedir.

Çalışma süresince TpCF, SCF ve DP muhalefetleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. DP'nin önceki partiler gibi kapatılmamasının ve 12 Temmuz Beyannamesi'nin CHP, DP ve Devlet üzerindeki etkilerinin ve öneminin ne olduğu araştırma soruları cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

I. ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATA GEÇİŞ DENEMELERİ (1923-1945)

29 Ekim 1923 yılında kurulan Cumhuriyet'in ilanından önce, Kurtuluş Savaşı sırasındaki önceliğin ülkenin kurtarılmasında görülmesi ve henüz iktidar nimetlerinden maddi ve manevi olarak yararlanıl(a)maması gibi nedenlerle iktidar-muhalefet mücadelesi başlamamıştır. Ancak cumhuriyetin kurulmasından hemen sonra CHF ve TpCF olarak iki rakip siyasal düşünceyle bu mücadele ortaya çıkacaktır. Çünkü CHP, iktidarı kendinden başka kimseyle paylaşmayacak ve on yıl içinde devletle tamamen bütünleşecektir.

I.a Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması (17 Kasım 1924)

23 Nisan 1920 yılında, I. TBMM açıldıktan sonra, vatanın bağımsızlığı ve ülkenin işgalden kurtarılması her şeyin üstünde görüldüğünden dolayı, meclisteki gruplaşmalar henüz karşılıklı bir cepheye dönüşmemişti. Birinci TBMM dönemine baktığımızda, Kurtuluş Savaşı'nı yapanların, TBMM, Başkomutanlık gibi bir “*millî temsil*” üzerinde uzlaşmışlar da, savaş sonrası Türkiye'sinin toplumsal, kamusal alan düzenlenmesinin, dinin yerinin ve halifelik gibi siyasi kurumların ne olacağı konularında Birinci ve İkinci Grup'ların uzlaşmadığı görülmektedir.

Birinci Grup'un temel düşüncesi (İttihat ve Terakkinin devamı olarak) devrimci, radikal, rasyonalist ve seçkinci bir zümre anlayışına dayanmaktadır. İkinci Grup (Prens Sabahattin ve muhafazakârların devamı) ise muhafazakâr eğilime sahip, hâkimiyet-i milliye ilkesinin tam olarak öne çıkmasını isteyen ve Osmanlı'nın tadili ile devamının da mümkün olabileceğini savunan bir anlayışla¹ Tek Adam'ın yetkilerini sınırlandırmaya yönelmiş ve zümre seçkinciliğine karşı bir politik anlayış ortaya koymuştur². İkinci Grup mensupları TBMM'nin gerçek şurevi (görüşme, tartışma) fonksiyonu bulunmazsa, siyasî saltanatın şekil değiştirmekle beraber bu kez şahıs veya parti diktatörlükleri ile devam edeceğini savunmuş³ ve aslında hedefin Mustafa Kemal Paşa olduğu da iddia edilmiştir⁴.

Meclis'in yorgunluğu ve asıl önemlisi İkinci Grup'un, Birinci Grup'u zorlayacak kadar güçlenmesi üzerine, Mustafa Kemal liderliğindeki TBMM, seçim kararı almıştır. Haziran 1923'teki genel seçimlere girecek milletvekili adaylarının, bizzat Mustafa Kemal'in onayından geçerek belirlenmesi, İkinci Grubun temsilcilerinin tamamına yakının tasfiye edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından hemen sonra başlayan iktidar paylaşımı sürecinde, Birinci Grup, Mustafa Kemal'in önderliğinde toplanıp Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) çatısı altında kurumsallaşmıştır (11 Eylül 1923). İkinci Grup ise, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele'nin öncülüğünde ve Kazım Karabekir başkanlığında 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı (TpCF) kurmuşlardır. Ancak mutedil ve demokratik olma çabalarına ve İstiklal Mahkemeleri'nin TpCF'nin Şeyh Said

¹ Ahmet DEMİREL, **Birinci Meclis'te Muhalefet**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 499; Süleyman Seyfi ÖĞÜN, “Türk Muhafazakârlığının Kültürel Politik Kökleri”, **Türkiye'de Siyasal Düşünce Muhafazakârlık**, Cilt:5, (Der. Ahmet ÇİĞDEM), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 539.

² Faruk ALPKAYA, “Kazım Karabekir”, **Türkiye'de Siyasal Düşünce Muhafazakârlık**, Cilt:5, (Der. Ahmet Çiğdem), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003b, s. 49.

³ Emin KARACA, **Birinci Meclis'te Muhalifler**, Altın Kitapları, İstanbul, 2007, s.222.

⁴ Osman DEMİRBAŞ, “Birinci TBMM'de İkinci Grup'un “Milletvekili Seçim Yasası'nın değiştirilmesine İlişkin Önergesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Yurttaşlık Hakları”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ekim 2000-Mart 2001, s. 23–24.

isyanıyla herhangi bir ilişkisini kanıtlayamamasına rağmen TpCF, Bakanlar Kurulu kararı ile 3 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır. Böylece Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk demokratik siyasal hareketi sona ermiştir.

I.b. Serbest Cumhuriyet Fırkası (12 Ağustos 1930)

Yaklaşık beş yıl süren muhalefetsizlikten sonra Mustafa Kemal, yeni bir parti kurulması için İstiklal Savaşı'nda önemli görevler almış, 1922 ve 1924 tarihlerinde iki kez başbakanlık görevinde bulunmuş ve partinin kurulacağı tarihlerde, Paris'te elçilik yapmakta olan Ali Fethi Okyar'a, 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı (SCF) kurdurmuştur.

Atatürk'ün iktidara geçecek bir parti değil de iktidarın yanlışlarını gösterecek muvazaalı, kontrollü bir parti olmasını istediği SCF, kurulduğu andan itibaren geniş halk kitleleri tarafından gerçek bir muhalefet partisi gibi algılanmış ve CHP karşıtı muhaliflerin toplandığı bir savunma menziline dönüşmüştür. Sitembölükbaşı'ya göre SCF'ye yönelen destek şu kesimlerden oluşmaktadır⁵:

TpCF'de olduğu gibi SCF'nin yöneticileri liberal görüşlü, CHP içinden çıkan ve devletle bağlantılı kimseler olmasına karşılık partiye destek verenler çoğunlukla geleneksel görüşlü, Mustafa Kemal'in yaptığı reformlardan hoşlanmayan ve CHP'nin politikalarından olumsuz etkilenen halk yığınlarıydı.

Kuruluşundan çok kısa bir süre içinde geniş halk ve aydın desteğine kavuşan SCF'ye yönelen desteğin gerekçesini Ağaoğlu ise şöyle değerlendirmiştir⁶:

Yoksulluk ve ağır bürokratik baskıdan bunalan insanların SCF'ye olan teveccühü 1930 yılının Ekim ayında yapılan belediye seçimlerinde meyve vermiştir. Bazı yörelerde SCF adaylarının seçimi kazanması CHP'lileri endişelendirmiştir. SCF'nin başarıları karşısında gerek mecliste gerek basında SCF'liler aleyhine eleştirilerin ve ithamların dozu artmaya başlamış, zaman zaman iftiralara kadar uzanmıştır. Tabiri caizse CHP'li bürokratlar, milletvekilleri ve gazeteciler belden aşağı vurma siyasetini tercih etmişler, siyasetin gerginleşmesine neden olmuşlardır. SCF'nin geliştiği nokta CHP'liler tarafından yalnızca kendi parti iktidarlarına yönelik bir tehdit olarak değil, doğrudan doğruya rejime yönelik bir tehlike olarak yorumlanmıştır. Bu algılama nedeniyle SCF ve taraftarları resmi ağzlarla "mürteci", "serseri", "saltanatçı", "rejim düşmanı", "vatan haini" gibi kavramlarla tanımlanmasına neden olmuştur.

Fethi Bey, Aydın, Manisa ve İzmir'i kapsayan Batı Anadolu seçim çalışmalarında halktan büyük destek görmüştür. Özellikle İzmir'de, CHP'lilerle çatışmaların yaşandığı ve İzmir Valisi'nin itirazına rağmen yaklaşık 50.000 kişinin katıldığı büyük bir miting yapılmıştır. Bir kişinin de öldüğü mitingde Fethi Bey, alana girinceye kadar gelenlerin kendisini

⁵ Şaban SİTEMBÖLÜKBAŞI, **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s.114.

⁶ Ahmet AĞAOĞLU, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 226.

protestoya mı yoksa desteğe mi geldiğini anlayamamıştır. Çünkü muhalefet bir kurtarıcı aramaktadır.

Ancak daha teşkilatlanmasını bile tamamlayamadan, kontrol altında bile olsa, “*halkın henüz Demokratik bir olgunluğa sahip olmadığı*” gerekçesiyle SCF de 17 Kasım 1930 tarihinde bizzat Atatürk'ün isteği üzerine feshedilmiştir. Koçak'a göre kapatma sürecindeki asıl etken, SCF'nin Belediye seçimlerindeki üstün başarısıydı⁷.

SCF'nin muhalefet anlayışını gerçekleştirilemeden siyaset sahnesinden çekilmesi, CHP'nin on beş yıl sürecek olan “*II. Tek Parti Dönemi*” yönetimini başlatmış oluyordu. Başbakan İsmet İnönü'nün, 1 Haziran 1936 günlü genelgesiyle İçişleri Bakanı'nı parti genel sekreteri, illerin valilerini de parti il başkanı yapmasıyla⁸ artık siyaset de tamamen ortadan kaldırılmış oluyordu.

Özetle önce TpCF ardından SCF'nin de kapatılması üzerine CHP, 1925 yılında kazandığı Tek Parti kimliğine tekrar dönmüş ve bu niteliğini 1945 yılı ortalarına kadar sürdürmüştür⁹.

II. ÇOK PARTİLİ SIYASAL HAYATA GEÇİŞ (1945)

1938 yılında Atatürk'ün ölümünden sonra cumhurbaşkanlığı makamına geçen İsmet İnönü ve onun kontrolündeki CHP, Türkiye'yi otoriter bir yönetim anlayışıyla kontrol altına almış ve bu süreç İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, dünya siyasî dengeleri, ABD önderliğinde Batı Blok'u ve SSCB önderliğinde Doğu Blok'u arasında, iki kutuplu dünya düzeni şeklinde kurulmuş ve Türkiye'de Batı Blok'una dâhil olmak için siyasal açılımlarda bulunmak zorunda kalmıştır.

Şeflik sistemlerinin hâkim olduğu İtalya ve Almanya, demokratik ülkeler tarafından yenilgiye uğratılırken Türkiye'nin de Tek Adam, Tek Parti sistemiyle, en azından Batılı kamuoyları ve ülkeleri tarafından kabulü mümkün değildir. Aynı zamanda SSCB'de 7 Kasım 1945 yılında süresi bitecek olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmasını, “*savaş sonrasında ortaya çıkan köklü değişiklikler nedeniyle feshedeceğini*” bir notayla Türkiye'ye bildirmiştir. Türkiye bunu reddetmişse de Türkiye'nin SSCB karşısında askerî olarak çok zayıf kalmasından dolayı, Sovyetler isteklerinde daha da ileri giderek, Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu'dan toprak talep ederek Türkiye'ye, 24 Eylül 1946 tarihinde ikinci bir nota daha vermiştir. Türkiye, notanın tehdit algısını, SSCB'nin İran'dan da henüz çekilmemesinden dolayı çok ciddiye

⁷ Cemil KOÇAK, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, 2006, İstanbul, s.163.

⁸ Kemal KARPAT, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Nisan 2010, s. 68.

⁹ Mete TUNÇAY, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923–1950)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2021.

almıştır¹⁰. Bu nedenlerle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, ülkenin selameti için, tek partili düzene son verirken, “*memleket güvenliğinin ancak demokratik devletler topluluğu içerisinde sağlanabileceğini*”¹¹ ifade etmiş ve böylece Türkiye, çok partili siyasal hayata acilen geçmek zorunda kalmıştır.

İnönü, Batılı ülkelerin önderliğinde toplanan San Francisco Konferansı’na iki yıl sonra iki kez başbakan olacak olan Hasan Saka liderliğinde bir Türk heyetini gönderir. İnönü, Saka’ya ABD’li yetkililerin sorması halinde “*Türkiye’nin çok partili siyasal rejime en kısa zamanda geçeceği*” konusunda bilgi vermesini ister. Türkiye’de ise, çok partili siyasal hayata geçiş konusunda düşüncelerini ilk kez 19 Mayıs 1945 tarihinde, 19 Mayıs kutlamalarında yaptığı konuşmayla pratiğe dökmüştür¹².

Bunun yanı sıra, çok partili siyasal hayata geçişi isteyen bir diğer kesim ise İkinci Dünya Savaşı’nın ulusal ve uluslararası koşullarından yararlanan, karaborsacı yeni bir zenginler zümresidir. Aşırı yoksullaşan kesim ve geleneksel sosyal değerlerinin ezildiğini düşünen kesimler de iktidara gelme arzusuna düşmüşlerdir. Bu durum ilerde DP’nin iktidara gelme sürecine, itici bir kalkış gücü olarak büyük katkı sağlayacaktır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün 1 Kasım 1945 tarihli konuşmasında daha fazla demokratikleşme için keşin olarak karar aldığı da görülmektedir. İnönü’nün konuşması şöyledir¹³:

Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar teşvik olunarak teşebbüse girişmiştir. İlk defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketlerin ihtiyaçları sevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasî partilerin de kurulması mümkün olacaktır. (...) Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir. O zamana kadar bir karşı partinin kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa bunun meclis içinde mi dışında mı ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz. Şunu biliriz ki, bu siyasî kurul içinde prensipte ve yürütmeye arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların, kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları, siyasî hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol, milletin menfaati ve siyasî olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur.

Özetle, çok partili siyasal hayata geçiş için ilk ulusal ve uluslar arası koşullar nedeniyle artık dönüşü olmayan bir yola girilmiştir. Bu yolun

¹⁰ Taner TİMUR, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 42–47.

¹¹ Rıfık Salim BURÇAK, *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş 1945–1950*, Olgaç Yayınevi, İstanbul, 1979, s.41.

¹² Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasî Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s.30–31.

¹³ *TC Resmi Gazete*, Sayı:6147 (2 Kasım 1945), s.9567.

kilometre taşı ise Çiftçi Toprak Reformu ile gündeme gelecek ve bunun sonucunda Demokrat Parti ortaya çıkacaktır.

II. a Demokrat Parti'nin Kuruluşu (7 Ocak 1946)

Ülkemizde çok partili siyasal hayata geçildikten sonra kurulan ilk parti, İstanbullu zengin işadamı olan Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi (MKP)'dir. 18 Temmuz 1945 kurulan MKP'nin kurucuları arasında Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde muhalefet grubu olan İkinci grubun önderi Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan gibi kişiler vardır.

Genel olarak liberal bir eğilimi yansıtan parti programında devletçilik uygulamaları eleştiriliyor, seçimlerin tek dereceli ve nispi temsil sistemine göre yapılması, iki meclisli yasama organı, cumhurbaşkanının yalnızca tek dönem için ve halk tarafından seçilmesi gibi yenilikler mevcuttur. Ancak bu partinin yeterli toplumsal tabanı ve siyasal kadrosu oluşmadığından MKP, 1946'daki belediye seçimlerinde ve 1950 genel seçimlerinde başarılı olamamıştır.

Gerçek muhalefet partisi ise, çiftçiyi topraklandırma yasasıyla CHP içinde ilk kez somut olarak ortaya çıkan muhalif “Dörtlü Takrir”i imzalayan “Dörtler” den Refik Koraltan'ın kuruluş dilekçesini İçişleri Bakanlığına sunmasıyla kurulan Demokrat Parti (DP) olacaktır. Adnan Menderes, aynı gün DP'nin kuruluşu dolayısıyla tarihe geçen aşağıdaki açıklamayı yapar¹⁴:

Bugün Demokrat Parti resmen kuruldu. Şimdi Türk siyasî hayatında yepyeni bir sahife açılıyor. Bu tarih, gelecek kuşaklar için asla unutulmayacak bir kilometre taşı olacak. Artık tek parti-tek şef sisteminin egemenliği, yalnız devlet hayatımızın dar kalıpları arasından çıkmakla kalmayacak; aynı zamanda, milletimiz yıllarca özlemine çektiği demokrasinin en ufuklarından özgürce nasibini alacak. Ülkemizin kalkınmaya, ekonomik açıdan gelişmeye ihtiyacı var. Demokrasi ve kalkınma hamleleri Demokrat Parti'nin iki temel felsefesi olacak. Kurucusu olduğum bu partinin, politik hayatımızda sonsuza kadar devam edeceğini ümit etmek istiyorum. Bizden sonra bu partinin başına geçecek yöneticilerin, 1946 ruhunu daima hafızalarda canlı ve uyanık tutmaları en samimi dileğimdir.

Aynı gün DP Genel Başkanı Celal Bayar Ankara'da gazetecilere DP'nin muvazaalı olup olmadığı konusunda şu cevabı verir¹⁵:

Bu söylentileri ahlâk kaideleri ile telife (uygun görmeye) imkân yoktur. Ortada ne böyle bir muvazaayı (danışıklığı) kabul edecek ne de teklif edecek kimse yoktur. Böyle ciddi bir meselenin hafifliklere tahammülü yoktur. Biz, memleket menfaatine büyük bir hamle yaptığımıza kani bulunuyoruz. Samimi arzumuz şudur: Memlekette millî iradenin, millî hâkimiyetin tahakkuku (gerçekleşmesi) ve bunların kanuna uygun olarak tecellisi (gerekmektedir) “- Biz memleketin

¹⁴ Taşkın TUNA, **Adnan Menderes'in Günlüğü**, Şule Yayınları, İstanbul, 2002, s.15.

¹⁵ **Son Posta**, 08 Ocak 1946.

bütün icapları hakkında münakaşa etmek, memleket menfaatlerine göre hareket etmek davasındayız.

Sonuç olarak, özellikle ulusal ve uluslararası koşulların kaçınılmaz etkisiyle kurulan DP'nin kuruluşuyla, Türk siyasal hayatında dördüncü kez (ilki 1908 sonrası olsa da) gerçek anlamda ikinci kez, çok partili siyasî hayat başlamış oluyordu.

II. b. 1946 Genel Seçimleri

7 Ocak 1946 yılında DP'nin de kurulmasıyla başlayacak çok partili siyasal hayattan sonra normal olarak 1947 yılında yapılması planlanan genel seçimler, bir yıl erkene alınarak, 21 Temmuz 1946 yılında yapılmıştır. Seçim kararının alınmasından hemen sonra da, 5 Haziran 1946'da kabul edilen 4918 Sayılı Yasa'ya göre, iki dereceli seçim sistemi, dünya siyasî tarihinde ender görülen açık oy, gizli sayım ve sayımdan hemen sonra seçmen pusulalarının yakılması şeklinde karar alınmıştır.

CHP, yeni yasalar uyarınca DP'nin seçimlere katılmayı reddetmesi halinde de partinin kapatılması tehdidinde bulunmuştur¹⁶. Böylece seçim süresini bir yıl erkene alan İnönü ve CHP'nin, erken bir zafer kazanmak istediği belli olmaktadır. Çünkü 27 yıllık tek parti olan CHP bütün ülke sathında, hatta köylere kadar teşkilatlanmışken, seçimlere iki-üç hafta kala dahi DP, Türkiye'nin ancak 41 ilinde ve 200 ilçesinde örgütlenebilmiştir¹⁷. DP, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Çoruh, Diyarbakır, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Kırşehir, Malatya, Mardin, Muş, Niğde, Rize, Siirt ve Van'da örgütlenemediği gerekçesiyle bu illerde seçimlere dahi katılamamıştır¹⁸. Bu duruma tepki gösteren DP lideri Celal Bayar seçim öncesinde DP'nin yarış ortamını şöyle özetlemiştir¹⁹:

1. İdare amirlerinin halk üzerindeki tazyiki hemen her tarafta son haddine varmıştır.
2. Bazı yerlerde Demokrat Parti'ye rey (oy) vereceklerin şiddetle cezalandırılacakları resmi ağzılardan ifade olunmuştur.
3. Muhtelif yerlerde partimiz mensuplarından birçok zevat tevkif olunmuş, bütün bu hareketlerin memleketin muhtelif yerlerinde aynı şekilde ve aynı zamanda vukua gelmesini bunların bir sistem dâhilinde yapıldığını ve aynı kaynağa dayandığını göstermektedir.
4. Bu şartlar altında serbest bir seçim olması bahis mevzuu olamazsa da millî iradeye tercüman olması ve millî vazifesini yapmak maksadıyla yukarıda arz edilen ağır şartlar altında dahi seçime gireceğiz.

¹⁶ Feroz AHMAD, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 153.

¹⁷ Kemal KARPAT, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s.143.

¹⁸ Metin TOKER, **Tek Parti'den Çok Partiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970, s.169.

¹⁹ Celal BAYAR, (Der. Özer ŞAHİNGİRAY), **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Kasım 1999, s.60.

Bu koşullarda yapılan ve 24 Temmuz'da açıklanan seçim sonuçlarına göre, seçimlere katılma oranının % 85'tir. 465 milletvekilinden 395'ini CHP kazanırken; DP 271 adaydan 64 milletvekili kazanmış ve 6 da bağımsız milletvekili meclise girmeyi başarmıştır. İstanbul'daki 27 milletvekilliğinden 18'ini alan DP, daha çok büyük şehirlerde kazanmış, CHP ise kırsal kesimde daha fazla oy almıştır.²⁰

DP'nin kudretli ve Menderes'in yakın adamlarından olan Mükerrer Sarol'a göre "*tarihin hafızasına kezzapla yazılan*" bir seçim olan, 21 Temmuz 1946 seçimlerinin nasıl bir havada cereyan ettiğinin en çarpıcı örneklerinden biri İstanbul'daki seçim sonuçlarıdır. CHP'nin alışılmış seçim hilelerine karşı meraklı bir yönetici olmayan dönemin İstanbul valisi Dr. Lütfü Kırdar, seçim sonuçlarını Ahmet Emin Yalman'a şöyle açıklamıştır²¹:

İstanbul'da seçimi DP büyük farkla kazandı. Nitekim daha sayım tamamlanmadan, farkın kapanması ihtimali olmadığı için, durumu basına duyurdum. Ancak olaylar bundan sonra gelişti ve beni çok güç bir noktaya getirdi. Halk Partisi Merkezi, Recep Peker Grubu gibi ağır topları İstanbul listesinde olduğunu, bunların seçimi kaybetmelerinin partiyi çok vahim bir çizgiye getireceğini ve ne yapıp yapıp beş altı milletvekilinin kurtarılması gerektiğini bana bildirdi. Partinin tutumu kesin! İstanbul Parti Müfettişi de seçim sonuçları üzerinde direniyor! Yapacağım iki şey var: Biri, partinin teklifini reddetmek, diğeri partinin teklifini yumuşatarak hem halk partisinin hem DP'nin 16 milletvekilliğinin yok edilmesini önlemek. Çünkü dirensem, halk partisi benim yerime hemen bir vali tayin yapacak ve seçimleri istediği biçime sokacaktı. Yerimde kalmak suretiyle seçime müdahalenin büyümesine engel oldum ve DP'nin 6 milletvekilliği kaybıyla bilânço kapandı.

Seçimden sonra DP taraftarları birçok yerde gösteri düzenleyerek durumu protesto ederken; CHP, seçim sonuçlarını eleştiren gazetelere savaş açmış, İstanbul merkezli gazeteler bizzat İsmet Paşa'nın emriyle susturulmuştur²². Seçimlerin sonucuna fesat karıştırıldığı iddiasıyla çok sert tavır gösteren Bayar, şu açıklamayı yapar²³:

Seçmenlerin verdikleri reylerin kaydına mahsus olan ve her sandığın seçim neticesini gösteren mazbatalar birçok yerlerde boş olarak seçim heyetlerine imza ettirilmiştir. Bunlar sonradan ve arzuya göre doldurularak vatandaşların reyleri üzerinde oynanmıştır. Bu suretle muhalif ve müstakil milletvekili namzetlerinin talihî, merkezin emrine tabî olan vali ve kaymakamların elinde oyuncak olmuştur. Bazı yerlerde resmi ve yarı resmi ağzılardan yapılan kötü propagandalarla, isnat ve iftiraları, faillerinin düşkün seviyesine bırakıyorum. Vatandaşlar siyasî kanaatlerinden dolayı birçok yerlerde bilhassa köylerde tecavüze uğramışlar, tehdit edilmişler, dövülmüşler, yaralanmışlar ve hapsedilmişlerdir. Son Ege Bölgesi ile Balıkesir ve Bursa seyahatimde gözleri yaşlı birçok vatandaşların şikâyet mercii aradıklarını gördüm. Ankara kaza

²⁰ KARPAT, s.251.

²¹ Mükerrer SAROL, *Bilinmeyen Menderes I*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1983, s. 224.

²² Mahmut GOLOĞLU, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, s. 69.

²³ BAYAR, s. 61-62.

köylerinden yüzü gözü bereli arkadaşlarımızın Demokrat Parti merkezine gelip dertlerini acı acı anlattıklarını hepimiz biliyoruz. Memleketimizde seçim emniyet altına alınmamıştır. Biz evvelce bu husustaki fikrimizi bir beyannamemizde açıklamış bulunuyorduk. Demokrat Parti şunu arz etmek ister ki, seçimlere girip girmemek hususunda karar verirken, elinde tuttuğu ölçü, parti menfaati ölçüsü değil, yalnız ve yalnız, memleket menfaati ölçüsü takip etti ki, tek gaye de yurtta, millî irade ve hâkimiyetin birden fazla partilerin varlığı ile teyit olunması ve yurttaş hak ve hürriyetlerinin daha esaslı teminat altına alınmasıdır demiştik. Biz böyle düşündük, böyle hareket ettik. Hâlbuki milletin gözü önünde cereyan eden seçimler böyle mi olmuştur? Bizzat Ankara'da ilan edilen netice nasıl elde edilmiştir; bunu bilmeyen, anlamayan kimse kalmamıştır. İşte ben iddia ediyorum, hatta itham ediyorum, seçim işlerine fesat karıştırılmıştır. Seçimler milletin hakikî iradesini göstermekten uzaktır.

Seçimler İstanbul ve Ankara gibi yerlerde CHP'nin inisiyatifinde yapılmıştır. Ancak taşrada Anadolu'nun inadı tutmuş, halk, Ankara veya İstanbul olduğu gibi haksızlığı sadece alkışlarla protesto etmemiştir. Mersin'in Arslanköy köyünde muhtarlık seçimlerinde (Ankara Çubuk ve Isparta Senirkent'te de), CHP'li eski muhtara karşı köy halkı, muhtarın seçimlere hile karıştırdığı gerekçesiyle ayaklanmış ve seçim sandığına el koymuşlardır. Halk, jandarma'nın gelmesine rağmen sandıkları vermeyince jandarma ile köylüler arasında arbede yaşanmıştır. Sonuçta bütün köy, 92'si sanık ve 100'u şahit olmak üzere, davalık olur²⁴.

Dava, Mersin yerine Konya mahkemelerine taşınırken; Konya halkı da gelenleri evlerinde misafir eder. Davayı, başta DP İstanbul İl Başkanı "İhtiyar Kaplan" lakaplı Prof. Dr. Kenan Öner olmak üzere, DP'li avukatlar üstlenir ve gündemin en önemli meselesi olarak tarihe geçer. Bundan sonraki ikinci Anadolu fırtınası ise, DP'nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950 seçimlerinde yaşanır. 14 Mayıs seçimlerinin yapılacağı gün, Zonguldak'ta binlerce işçi yalnızca oy vermek için işlerine gitmeyecek ve bu olay Cumhuriyet Türkiye'sindeki "ilk siyasi sivil itaatsizlik" olarak görülecektir.

Eroğul'a göre bu seçim sonucunda oluşan güvensizlik nedeniyle, CHP ve DP arasındaki ilişkiler geleceğe dönük olarak zehirlenmiştir²⁵. Seçim sonuçlarının gizli sayımdan sonra hemen yakılması, bu iddiaları doğruladığı gibi ileride olabilecek yasal sorumluluktan kurtulmayı hatırlatmaktadır ki; bugün bile 1946 yılının seçim sonuçlarına sağlıklı bir şekilde ulaşamamaktadır. Bu Türk siyasal hayatı için 1912 yılında yapılan sopalı seçimler gibi yüz karası olarak görülmektedir. Bu tarihten bir yıl sonra 12 Temmuz Beyannamesine kadar artık iktidar muhalefet ilişkileri güvensizliğe, çatışmaya dönüşecektir.

²⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 04 Eylül 1947.

²⁵ AHMAD, s. 153.

Özetle, bu seçim sonuçlarında CHP'nin kontrollü, muvazaalı bir muhalefet istediği ve çok partili hayat sürecinin de Batı'ya karşı göz boyama olduğu açıkça anlaşılmıştır.

III. 12 TEMMUZ BEYANNAMESİ'NİN TÜRK SİYASAL HAYATINA ETKİSİ

Bu seçim sonuçlarından sonra artık iktidar ve muhalefet ilişkileri kopmak ve son çok partili siyasal hayat da sona ermek üzeredir. Öyle ki CHP'nin güçlü adamlarından Nihat Erim demokrasinin üzerini şal ile örtmekten bahsetmiştir. Tam bu süreçte 12 Temmuz Beyannamesi imdada yetişir. 12 Temmuz Beyannamesi hiç şüphesiz Türk siyasal hayatında olumlu ve çok önemli yönde izler bırakan tarihi bir belgedir. Bu belgenin yayımlanmasında ise iç şartların yanında dış şartların daha çok etkili olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan konuya dış şartların etkisiyle başlanacaktır.

III. a. 12 Temmuz Beyannamesi Öncesi Ulusal ve Uluslar arası Siyasi Durum

II. Dünya Savaşında SSCB'nin bir süper güç olarak doğması hiç şüphesiz, yakın komşusu ve yayılma alanı üzerinde en büyük engel olan Türkiye'yi rahatsız etmiştir. SSCB'nin savaştan hemen sonra bu bağlamda Türkiye'den toprak talep etmesi ve Türk Boğazlarını kontrol etmek istemesi ise o güne kadar bir denge politikası takip eden Türkiye'yi Batı'ya yönelmeye mecbur bırakmıştır. Bu durum Stanford J. SHAW ve Ezel Kural SHAW tarafından şöyle tanımlanmıştır²⁶:

Türkiye savaş boyunca huzursuz tarafsızlığını korurken, savaş nedeniyle ekonomik durumu daha da kötüleşmişti. Önce Rusya, ardından Alman işgali tehdidinden dolayı bir milyon asker silahlandırılmış, bütçede ordunun payı iki katına çıkarılmıştı. Zaten başlangıçta güçlü olmayan bir ekonomi için seferberlik çok ağır bir yükü. Binlerce insanın iş alanlarından çekilmesiyle tarımsal ve sınai üretim düşmüş, savaş ve Akdeniz'deki ablukalar dolayısıyla ithalat ve ihracat önemli ölçüde azalmış, büyük bir mal ve yedek parça darlığı ortaya çıkmış, Türkiye dış pazarlarından çoğunu kaybetmişti. Silahlı kuvvetler pazarda yeni bir rekabet kaynağı yaratmış, sivillerin ihtiyacı olan mallar bu alana kaymaya başlamıştı. Sonuç olarak enflasyon baş göstermiş, İstanbul'da genel fiyat endeksi 1939'da 101.4'ten, 1942'de 232,5, 1945'de 354.4'e çıkmış, gıda maddeleri fiyat endeksi de 1938'de 100'den 1944'de 1113'e çıkmış, savaşın son yıllarında Akdeniz'in açılmasıyla 1945'te 568.8'e düşmüştür. Yine savaş sırasında toplam milli hasıla 7690.3 milyon Türk lirasından 5941.6 milyon liraya düşmüş, kişi başına düşen net gelir aynı

²⁶ Stanford J. SHAW- Ezel Kural SHAW, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt 2**, E Yayınları, İstanbul, 2006, s. 469.

yıllarda 431.53 liradan 316.22 liraya düşürmüştür. Bu nedenle Türkiye Batı yardımına muhtaç görülüyordu.

Durum böyleyken ABD Başkanı Harry S. Truman 12 Mart 1947'de Türkiye ile Yunanistan'ın Ruslara karşı savunmasına yardım için Kongre'ye bir askeri ve ekonomik yardım tasarısı sunar. Tasarı, Amerika'nın güvenliğini sağlamak için Sovyet emperyalizmine karşı direnmeyi sağlamak üzere oluşturulan *Truman Doktrini*'nin bir parçasıdır. Amerikan Kongresi'nin istenen yardımı onaylama kararı Amerika'nın Türk güvenliği ve ekonomik gelişmesine müdahalesinin başlangıcı olur ve bundan sonraki otuz yıl içinde iki ülkenin politikalarında temel unsur haline gelir. Ankara'ya gelen Amerikan askeri uzmanlarıyla görüşmeler sonunda, 1 Eylül 1947'de, Ankara tarafından onaylanan Türk-Amerikan askeri yardım ve işbirliği anlaşması hazırlanır. 5 Haziran 1947'de ilan edilen *Marshall Planı* ile iki ülkenin arasında imzalanan ekonomik anlaşma (8 Temmuz 1948) Türk-Amerikan ilişkilerinin dayandığı ikinci destek olur.²⁷

Truman Doktrini ile Türkiye'yi kanatları altına alan ABD, Türkiye'nin gerçekten demokratikleşeceğinden emin olmak istiyordu. Bu açıdan 12 Temmuz Beyannamesinin yayın günü ile ABD yardım antlaşmasının aynı güne denk gelmesinin tesadüfi olmadığı düşünülmektedir. Çünkü yardımın ne şekilde yapılacağı ile ilgili görüşmeler Nisan ayından itibaren Ankara'da sürerken bu tarihlerde Amerika'da ise "*Türkiye'nin demokrasi yolunda bir ülke olup olmadığı*" ile ilgili tartışmalar yaşanıyordu. Amerikan Kongresinde Truman doktrinin görüşüldüğü oturumda bazı Amerikalı senatörlerden Türkiye'ye yapılacak yardıma itiraz sesleri yükselmekteydi. İtirazın sebebi ise Türkiye'nin demokratik bir ülke olmadığı ve demokrasiyi geliştirmek için yeterli çaba içerisinde olmadığıydı.

Türkiye bu antlaşma ile Sovyetlere karşı Amerika'nın desteğini almıştır. İç politikada demokrasi yolunda ilerleyen Türkiye dış politikada da rahat bir nefes almış ve iki önemli olay da aynı güne denk gelmiştir.²⁸ Böylece Batı safında yer almak ile çok partili siyasal hayata geçiş doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir.

12 Temmuz 1947 tarihi, yapılan antlaşma ve yayınlanan bildiri ile önemli bir gün olarak tarihe geçer. Türkiye'nin demokrasi yolculuğundaki kilometre taşlarından biri olan 12 Temmuz beyannamesinin yardım antlaşması için bir ön şart olarak öne sürüldüğü düşünülmektedir. İlginçtir ki, DP bu nedenle, uzun yıllar Amerikancı olmakla suçlanacaktır.

²⁷ SHAW, s. 471.

²⁸ Fehmi AKIN, "*12 Temmuz Beyannamesi'nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi*", Tarih Portalı Sitesi, http://www.tarihportalı.net/tarih/turk_siyasi_tarihinde_12_temmuz_beyannamesi-t6619.0.html;imode= (Erişim: 20.05.2012).

III. b. 12 Temmuz Beyannamesi Analizi

DP ve CHP ilişkilerini kilitlenmesi üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından 12 Temmuz 1947 yılında yayınlanan bildiri²⁹ hiç şüphesiz Türk siyasal hayatının kilometre taşlarından biridir. Konumuz açısından önemli görülen paragraflar aşağıya alınmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye göre:

3 Haziran tarihinde görüşmek üzere çağırdığım Bay Celal Bayar bana Demokrat Partinin, idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikâyet etti. Haberdar ettiğim Başbakan, aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştiklerini hikâye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyetteki tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi. Bundan sonra, iki tarafı bir arada dinlemek için, 14 Haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim.

Başbakan ve Yardımcısı Devlet Bakanı ile Demokrat Parti Genel Başkanı hazır bulundular. İki taraf arasında karşılıklı tartışma içinde iki buçuk saat devam eden bu konuşma, başladığı noktada bitti. Demokrat Parti Başkanı, partisinin baskı altında bulunduğu noktada ısrar ve partisinin kanun dışı maksatlar ve ihtilal usulleri takip ettiğine dair ithamları reddetti. Hükümet Reisi, idare mekanizmasının baskı yaptığı iddiasını kabul edemeyeceğini ve şikâyet vesikalarını tetkik ve takibe hazır olduğunu tekrar söyledi ve muhalif partinin çalışma usullerini düzeltmesi lazım olduğu iddiasında kaldı.

17 Haziran tarihinde Bay Bayar'ı tekrar kabul ettim. Bana, vaziyeti arkadaşlarıyla görüştüğünü, benim durumuma karşı teşekkürle mütehasıs olduklarını söyledikten sonra, baskı vardır kanaatinde olduklarını ifade eyledi. Bunun üzerine; iki defa görüştüğüm Başbakan, iktidar partisiyle muhalefet partisinin Büyük Meclisteki münasebetleri ve karşılıklı çalışmaları yolunda hayırlı terakkiler olduğunu takdirle söyledikten sonra, biz de kendimize düşen vazifeleri sadakatle ifa edeceğiz, size söz veriyorum dedi ve iki ay sonra Büyük Meclis toplanıncaya kadar partilerin münasebetlerinde itimadı artıran terakkiler olacağına ümidinin kuvvetli olduğunu ilave eyledi.

Ben, muhalefet liderinin kanundışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini, muhalif parti çalışması için şart olan kanun içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğuna ve tutulacağına dair tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim ve Başbakana bunu söyledim. Her iki tarafla uzun konuşmalardan çıkardığım bu neticelere inanmak istiyorum ve inanıyorum. Bizi bu inanişaya getiren bu durumu, memlekette siyasi partilerin çalışıp gelişebileceğine kati ümit veren en mühim merhale sayıyorum.

²⁹ KARPAT, s.167-169.

Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazımdır. Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim, bu son dinlediğim karşılıklı şikâyetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben, Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm.

Böylece artık İnönü, sahaya inmiş ve iki takıma karşı tam bir hakem gibi maçı kurallarına uygun oynamalarını şart koşmuş oluyordu. İnönü bir devlet adamı olarak, sadece kendini bütün siyasi partilere karşı eşit olarak sorumlu görmekte kalmadı, aynı zamanda demokrasiye geçişin kavgasız ve düzenli olmasını ve gelişmelerin tesadüflere bırakılmamasını arzuladı. Onun en büyük amacı “*Türk milletinin her ferdi*”nin “*idare başındaki insanlar gibi, tüm memleket davalarının sorumluluğunu kendi yüreğinde duyacak hale*” geleceği bir idare biçimi yaratmaktı. “*Vatandaşın kendisini sorumlu devlet insanı haline getirmesi uzun, çok zahmet isteyen, yorucu bir iştir, ama kurtuluşun tek çaresi budur*” düşüncesindeydi.³⁰

Özetle İnönü, iktidarının gücünü sınırladığı gibi memlekette yasalara bağlılığı kontrolü altına almaya çalışmıştır. Bu İsmet İnönü’nün hanesine yazılacak başarılarından biridir.

III. c. 12 Temmuz Beyannamesi ve Demokrat Parti

12 Temmuz Beyannamesi sürecinde başbakanlık koltuğunda, diktatörlük anlayışına sahip olan Recep Peker oturmaktaydı. Peker, DP’yi “*devlet düşmanlarını tahrik eden bir siyasî oluşum*” olarak görüyordu. Hele Peker’in, mecliste konuşan Adnan Menderes’i psikopatlıkla suçlaması okunaydan çıktığını ortaya koymuştu. Böylece TpCF ve SCF gibi DP’nin de kapatılma tehlikesi baş göstermişti ki; hiç kimse bunun sonucunu kestirememekteydi.

DP’nin muvazaalı (danışıklı) olduğu isnadı, en çok da partinin şahinlerinden İstanbul İl Başkanı “İhtiyar Kaplan” lakaplı Prof. Dr. Kenan Öner’le başlamıştır³¹. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün 12 Temmuz Beyannamesi asıl etkisini, DP’de göstermiş ve bu etki İkinci Büyük Kongre’ye kadar sürmüştür. Sonuç 31 Vekilin yeni parti kurmasına yol açacak kadar vahim olmuştur³².

³⁰ Metin HEPER, **İsmet İnönü**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008b, s. 174-175.

³¹ SAROL, s. 57.

³² Cem EROĞUL, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 64.

Kenan Öner'in büyük gayretleriyle, 20 Temmuz 1948'de Mareşal Fevzi Çakmak'ın Fahri Başkanlığında kurulan Millet Partisi'nin (MP) "liberal-muhafazakâr" sayılabilecek bir programı vardı³³. Hikmet Bayur'un başkanlığında kurulan MP'nin başlıca kurucuları, Enis Akaygen, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, General Sadık Aldoğan gibi kişiler de dâhil oldu³⁴.

1948 başlarında Demokrat Parti kendi mensuplarından 12 kadarını ihraç etti. Sadık Aldoğan, Yusuf Kemal Tengirşek, Emin Sazak, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Osman Nuri Köni, Hasan Dinçer gibi partinin bazı ağır topları da çıkarılanlar arasındaydı. Zaten cılız kadrolu olan muhalefet parçalanmıştı³⁵. Her ne kadar CHP politikalarını eleştiren bir çizgide dursa da MP aslında CHP'nin işine yarıyordu. Çünkü muhalefeti parçalıyordu, bu da güçlü bir DP muhalefetine önünü kesiyordu. Ancak bu süreçte beklenmeyen bir olay yaşanmış ve bu da en çok DP'ye yaramıştır.

MP'nin lideri Mareşal Fevzi Çakmak'ın 10 Nisan 1950 günü ani vefatında CHP'nin kontrolündeki radyo'nun, Kurtuluş Savaşının kahramanı ve dindar Fevzi Paşa'nın vefatında normal müzik yayını sürdürmesi büyük tepkilere yol açmıştır. Mareşal'in ölüm haberinin duyulması üzerine, Ankara ve İstanbul'da radyo evlerinin önünde toplanan gençler gösteri yapmış ve bazı tutuklamalar olmuştur. Böylece Mareşal, varlığından çok ölümüyle CHP karşısında DP'ye katkıda bulunmuş olmuştur.³⁶

MP, her ne kadar yeni bir ümitmiş gibi ortaya çıkmış olsa da CHP ve DP kadar geniş bir sosyal taban oluşturamamıştır. Fakat çok partili hayata geçiş sürecinde CHP ve DP politikaları üzerinde frenleyici etkileri olmuştur. Karpat, MP'nin varlığının DP'yi ekonomik ve kültürel meselelerde daha ihtiyatlı ve ılımlı politikalara yönelttiğini ifade etmektedir³⁷.

DP'deki sarsıntılar, Haziran 1949'da toplanacak olan II. Büyük Kongre'ye kadar sürmüş ve Aralık 1947'de başlayan fırtına, altı ay sonra dindiğinde DP'nin 64 vekilinden 31'i partiden ayrılmıştır³⁸. Böylece partinin temsil gücü tam ortadan iki bölünmüştür. Ancak Zürcher'e göre sonuçta, DP'nin meclisteki grubu yarıya azalmış olsa da, DP çok daha tutarlı bir parti

³³ Mustafa ERDOĞAN, **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1992, s. 265–284.

³⁴ SAROL, s. 68.

³⁵ Ahmet Hamdi BAŞAR, **Yine Hayal Aleminde Uçuyorum**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 168-169.

³⁶ 14 Mayıs 1950 seçimlerinde, DP oyların %53'ünü alıp 434 milletvekili; CHP, oyların %40'ını alarak 51 milletvekili kazanırken, MP; 250.414 oyla, oyların %3'ünü kazanıp sadece 1 milletvekili (Osman Bölükbaşı) çıkardı. Sonradan katılanlarla birlikte MP'nin milletvekili sayısı 3'e yükselmiştir. MP, 1951 ara seçimlerine katılmasına rağmen kayda değer bir başarı elde edememiştir.

³⁷ KARPAT, 2010, s. 192.

³⁸ BAYAR, s.91.

haline geldi³⁹. DP'nin güçlü ismi Sarol ise 12 Temmuz sürecini süreci şöyle açıklar⁴⁰:

12 Temmuz Beyannamesi, bu beyannamenin çıktığı zamanda ve bundan evvel, 21 Temmuz Seçimini yapan hükümetin, millete karşı aldığı tavır ve hareketin ve baskının aksülamelidir. 21 Temmuz seçimlerindeki hareketin ve ondan sonra Recep Peker hükümetinin tedhiş ve tazyik politikasının yürümeyeceğine dair kanaatin ifadesidir. Bu beyannameyi çıkarmak iyi mi olmuştur fena mı olmuştur? Bu beyanname dolayısıyla bizim karşımıza iki yol çıkmıştı. Birisi ihtilal yolu idi. İğtişaş ve isyan yolu idi. İkinci yol, memlekette istikrarı muhafaza ederek, müşkül dahi olsa, zaman kaybı dahi olsa istikrar yolunu tercih ettik. Yolumuz dahi olsa, sükun ve istikrar gibi netice almak prensibini tercih ettik. Bu gün 12 Temmuz Beyannamesinin hafif de olsa faydası görülmüştür. Fakat reddetmek. Neyi reddetmeliydik? Reddedince elimize ne geçecekti? O zaman “Bu efendilere eşit muamele yapılmasını taahhüt ettik. İdarecilerin bir taraf vazife görmelerini vaat ettik, bir kardeşlik duygusunun yaratılmasına hizmet etmek istedik, fakat onlar bütün bunları reddettiler” diyeceklerdi. Biz böyle bir teklifi reddedince tarihe karşı mesul olduk. Kabul ettik arkadaşlar. Hatta teşekkürle kabul ettik. Burada bazı arkadaşlar, “Bundan ne fayda gördük?” dediler. Her şeyi o günkü şartlarla mütalaa etmek lazımdır. O şartlar değiştiikten, ferahlı an geldikten sonra, o zamanki meseleler mütalaa edilirse daima hataya düşülür. O günlerde Demokrat Partiye girmek, partide faal ve enerjik rol almak, adeta bir macera, bir tehlike idi.

Celal Bayar'ın 22 Eylül 1947 tarihinde Vatan Gazetesi'ne demeci ise şöyledir⁴¹:

Sayın Cumhurbaşkanı, Devlet Başkanlığı makamının haiz olduğu (içerdiği) nüfuzun yalnız bir parti lehine kullanılmasını önlemek için, partiler dışında kalmak kararını vermekle memlekette gittikçe yayılan ve kökleşen demokratik havanın berraklaşması hususunda en doğru ve en salim yolu tutmuşlardır. İlk geçen Ocak ayındaki Demokrat Parti kongresinde kabul edilen 'Hürriyet Misakı'nın bir maddesinin, ayrıca Cumhurbaşkanı tarafından kabul ve tasdik edilerek tahakkuk sahasına konmaya çalışılmasını, ancak memnunlukla karşılarız. Hatırlarsınız, 'Hürriyet Misakı'nın bu maddesi, parti başkanlığı ile Devlet Başkanlığının bir zat uhdesinde birleşmemesini amirdir. Ancak şunu da söyleyeyim ki, bu maddenin tatbik sahasına konması için Halk Partisi'nin henüz fiili bir hareketini görmüş değiliz. Yakın tatbikat ve Halk Partisi kurultayının neticeleri, vaziyeti daha açık gösterecektir.

³⁹ Erik Jan ZÜRCHER, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 314-315.

⁴⁰ SAROL, s. 90.

⁴¹ BAYAR, s. 162-163.

Özetle 12 Temmuz Beyannamesi DP'yi muvazaalı, iktidara gelmez gibi göstermiş ve DP'yi ortadan ikiye bölmüşse de, gerek ülkenin siyasi istikrarı, gerekse de DP'nin daha homojen olması açısından olumlu etkiler göstermiştir. Sonuç olarak da DP'ye iktidar yolunu açılmıştır.

III. d. 12 Temmuz Beyannamesi ve Cumhuriyet Halk Partisi

12 Temmuz Beyannamesi aynen DP gibi CHP üzerinde de derin etkilerde bulundu ve CHP'de de sertlik yanlılarını tasfiye etti. Ancak, yerleşik bir sadık muhalefet anlayışından yoksun olan CHP şahinleri, Başbakan Recep Peker başta olmak üzere, Demokratlara karşı sert tedbirler alınmasından yanaydı. İnönü, iki tarafla da görüştüktan sonra, muhalefeti meşrulaştıran ve devlet kuruluşlarının partiler arasında tarafsız tutum almalarını isteyen "12 Temmuz Beyannamesi" ile oyuna fiilen dahil oldu.⁴²

Feroz Ahmad'a göre, 12 Temmuz'da İnönü, ağırlığını parti (CHP) içindeki ılımlılardan yana koyarak devletçi (ve otoriter) hizbe öldürücü darbeyi vurmuştur. Tek parti seçeneği terk edilerek, muhalefete eylem serbestliği ve tek partiyle eşitlik olanağı sağlamış⁴³ ve böylece çok partili siyasi sürecin ilk krizi atlatılmış olmuştur. Ancak 12 Temmuz Beyannamesi, DP ve CHP'de önemli kırılmalara yol açmıştır. Öncelikle CHP içindeki sertlik yanlıların başını çeken Başbakan Recep Peker hükümeti istifa etmiş, onun yerine ılımlı Birinci Hasan Saka hükümeti kurulmuştur. Heper, durumu şöyle analiz eder⁴⁴:

21 Temmuz 1946'da Cumhuriyet döneminin ilk genel seçimleri yapıldı. Bazı işgüzar yöneticiler bu seçimlere CHP lehine hile karıştırdılar. Demokratlar bunu protesto ettiler, muhalefet için yasal güvence istediler ve daha açık bir rejim talep ettiler. İnönü Demokratların isteğini anlayışla karşıladı. CHP bazı yasaları liberalleştirdi. Bunların arasında, siyasi parti kuruluşunu kolaylaştıran Dernekler Yasası da vardı. İstiklal Mahkemeleri kaldırıldı. Daha da önemlisi, İnönü "12 Temmuz Beyannamesi" ile muhalefet partileri hukuk kuralları içinde kaldıkları ve yapıcı eleştiriler yaptıkları sürece onların siyasi haklarının güvence altına alınacağı sözü verdi.

Aynı şekilde Devlette de tek parti rahatlığı ve baskısı azaldı ve çeyrek asırdan sonra ilk kez köklü değişikliklere gidildi. 13 Kasım 1947'den Ankara'daki VII. Büyük Kurultay'da CHP'nin programı ve ideolojisi devrimci olmaktan çıkarılarak daha mutedil bir hale getirildi. Sosyal meselelerde Kurultay, ortanın sağında bir konum aldı. Köy Enstitüleri ve Halkevlerinin çalışma düzenleri değiştirildi ve Parti tüzüğünde değişiklik yapılarak

⁴² Carter V. FINDLEY, *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 268.

⁴³ AHMAD, s. 153.

⁴⁴ HEPER, s. 178.

Cumhurbaşkanlığı ile parti genel başkanlığı ayrılırken, illerde valilerin CHP Başkanı olmalarına son verildi.

Ayrıca Parti programının laikliği tanımlayan maddesi değiştirilmiştir. 1935'te kabul edilen programda, laiklik; “*dini düşünceleri dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmak*” olarak tanımlanıyorken, bu kurultayda “*siyaset*” kelimesi çıkartılarak kavram, “*din ve devlet/dünya işlerinin birbirinden ayrı olması*” koşuluna indirgenmiştir.

Aralık 1947’de, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bütçesi önemli miktarda artırılmış ve Diyanet İşleri Başkanlığının murakabesi ile bir dergi çıkarılmasına karar verilmiştir⁴⁵. 11 Şubat 1948’de de CHP Grubu’nda, imam hatip mektepleri teklifi için bir komisyon kurulmuştur. Şubat 1948’de ise Fatih Gökmen, imam hatip okullarının tekrar açılması için bir kanun teklifi vermiş ve CHP Grubu’nda görüşülmeye başlanmıştır.

Bu amaca uygun olarak Hasan Saka hükümeti, yedi yıldan beri süre gelen sıkıyönetimi, 23 Aralık 1947’de kaldırarak, muhalefetin isteklerinden birini daha yerine getirmiştir. Bütün bu sonuçların alınmasında 12 Temmuz Bildirisi’nin ilk ve çok önemli bir adım olduğu kolayca söylenebilir.⁴⁶

İlerleyen süreçte, 1949 yılında birçok ilde de (İstanbul, Afyon, İzmir, Ankara, Isparta, Kastamonu, Seyhan, Trabzon ve Urfa) imam hatip kursları açılmış, Millî Eğitim Bakanlığı, bu kursların ortaokul muadili, iki yıllık meslek okulları haline getirilmesine karar vermiştir. 16 Şubat 1949’da ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında din dersi okutulmaya başlanmıştır. İlahiyat Fakültesinin açılması için 30 Şubat 1949’da ise kanun hazırlanmıştır. İbadet ve ayinlerin serbestçe yapılması, haftada bir saatlik de olsa, seçmeli din derslerinin ders programlarına konulması, CHP’nin din eğitimine önem verdiğini belirten bir maddenin parti programına konulması, yeniden İmam-Hatip Okulları ile bir İlahiyat Fakültesi açılması için ilke kararı alınmıştır⁴⁷. 4 Mayıs 1949 tarihinde de unutulmaya yüz tutmuş şaibeli ve idamlarıyla meşhur İstiklal Mahkemeleri de yürürlükten kaldırılmıştır.

Aynı şekilde tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair kanunun değiştirilerek bazı türbelerin açılışı olmuştur. Örneğin 21 Nisan 1950’de Yavuz Sultan Selim’in türbesi halka açılır⁴⁸. Ahmad’a göre, Allah’ın adını asla sebepsiz yere anmamaya kararlı bir laisist olan ve bugüne kadar devrimciliği ve laikliğiyle övünen İnönü, selameti, siyasi hayatının en kritik döneminde dini kucaklamakta bulunmuştur⁴⁹.

⁴⁵ **Son Telgraf**, 19 Aralık 1947.

⁴⁶ ALBAYRAK, s.126.

⁴⁷ Şerafettin TURAN, **Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 105–107.

⁴⁸ **Son Telgraf**, 22 Nisan 1950.

⁴⁹ AHMAD s. 154.

Bu arada DP'nin yıllardır çok istediği ve başardığı, Türk siyasal hayatına en büyük katkısı olduğu düşünülen, seçim kanununda değişikliğe gidilmesi olmuştur ki 12 Temmuz Beyannamesi'nin en önemli ve kalıcı siyasal sonucu bu seçim kanunu görülmektedir.

7 Şubat 1950'de Meclis'te görüşülmeye başlanan seçim kanunu, “*gizli oy, açık tasnif, seçimlere her türlü yargı güvencesi ve muhalefet partilerine de radyoda propaganda yapma imkânı*” verilerek, 5545 No.lu Milletvekili Seçimi Kanunu adıyla 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilmiştir. Böylece DP'nin istediği tüm şartlar kabul edilmiştir⁵⁰.

Böylece iyice tavizkar bir yapıya dönüşen CHP iktidarının başbakanı olan Hasan Saka, liderliğindeki hükümet yıprandığını belirterek istifa etmiştir. Ancak Hükümeti kurma görevi tekrar Hasan Saka'ya verilmiş ve Hasan Saka, 1948 yılının ikinci yarısında kurduğu, İkinci Hasan Saka Hükümeti ile Başbakanlık yapmaya devam etmiştir⁵¹. Böylece CHP'nin iktidarda kalma kredisinin artık tükendiği düşünülmektedir.

İkinci Saka Hükümeti döneminde, 17 Ekim 1948 tarihinde yapılan ara seçimlere DP, seçim sisteminin değişmemesi, seçimlerde hâkim teminatının alınmaması nedenleriyle katılmamıştır. Demokrat Parti'nin bu kararına basından gelen tepkiler, ara seçimler sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaşanan ve milletvekillerinin yumruklanmasına kadar varan gerginlikler, Demokrat Parti'nin II. Büyük Kongresi'nin toplandığı 1949 yılının genel konjonktürünü hazırlayan siyasal olaylar olarak görülmektedir.

⁵⁰ EROĞUL, s. 81.

⁵¹ 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonraki sürecin CHP için rahat geçmediğinin en önemli işareti kurulan hükümetlerde görülmektedir.

- I. **Peker Hükümeti (07.08.1946–10.09.1947):** 1946 seçimleri sonrasında oluşan yeni parlamentoda hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Kütahya Milletvekili Recep Peker'e verildi. 465 üyeli TBMM'de 14 Ağustos 1946'da yapılan güven oylamasına katılan 431 milletvekilinin 378'i kabul, 53'ü ret yönünde oy kullandı.
- II. **Saka Hükümeti (10.09.1947–10.06.1948):** Peker'in istifasının ardından hükümeti kurma görevi Trabzon Milletvekili Hasan Saka'ya verildi. 13 Ekim 1947'de yapılan güven oylamasında kullanılan 411 oyun 362'si kabul, 49'u ret çıktı. Oylamaya 54 milletvekili katılmadı. Hasan Saka, muhalefete gereğinden fazla ödün vermekle suçlandı ve görevinden istifa etti.
- III. **II. Saka Hükümeti (10.06.1948–16.01.1949):** Hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yeniden Trabzon Milletvekili Hasan Saka'ya verildi. 18 Haziran 1948'de yapılan güven oylamasına katılan 348 milletvekilinin 308'i kabul, 40'ı ret yönünde oy kullandı. 104 milletvekili ise oylamaya katılmadı. Hasan Saka, eleştirilere uğrayınca görevinden istifa etti.
- IV. **Şemsettin Günaltay Hükümeti (16.01.1949–22.05.1950):** Hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Sivas Milletvekili II. Meşrutiyet döneminin İslamcı aydınlarından olan Prof. Dr. Şemsettin Günaltay'a verildi. 14 Ocak 1949'da yapılan güven oylamasına katılan 391 milletvekilinin 349'u kabul, 42'si ret yönünde oy kullandı. 68 milletvekili oylamaya katılmadı.
(<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/kitaplar/fmd/tr/12255.htm>, 05.01.2011)

Bu geçiş dönemini inceleyen yazar Kemal Karpat, 21 Temmuz 1946'dan 12 Temmuz 1947'ye kadar geçen bir yılın çok partili siyasal yaşamın kurulması bakımından hayati önemde olduğunu kaydetmiştir. Feroz Ahmad'a göre, 12 Temmuz'da Cumhurbaşkanı İnönü ağırlığını, parti içindeki ilimlilerden yana koyar ve devletçi hizbe öldürücü darbeyi vurur. Sonuç olarak tek parti seçeneği terk edilir ve muhalefete eylem serbestliği ve tek partiyle eşitlik olanağı verilir⁵².

CHP Kasım 1947'deki kongresinde DP programına daha da yakınlaşmıştır. Serbest girişimi savunmuş ve Çiftçi Topraklandırma Kanunu'nun 17. maddesini geri çekmeye karar vermiştir. Ayrıca Demokrat Partili'lerin kullandığı din kozuna karşılık olarak, okullarda din eğitime izin verme kararı almış ve DP propagandalarında "komünist ajitasyon merkezleri" olarak tanımlanıp boy hedef haline getirilen Köy Enstitüleri'nde de reform yapmayı kararlaştırmıştır⁵³.

Siyasetin tilkisi olarak tanımlanan İsmet İnönü, bu beyanname ile artık muhalefetin adeta siyaset meleği olur. İdare amir ve memurlarının her iki partiye de eşit muamele yapmalarını ister. İnönü, gittiği yerlerde Halk Partisi ile birlikte Demokrat Parti'nin de merkezlerini ziyaret eder. Buna rağmen Celal Bayar baskının eskisi gibi devam ettiğinden şikâyet etmektedir. Demokratlar, İnönü'nün bu tutumunu kendilerini avutmak ve hızını kesmek politikasına yüklerler. En büyük dayanakları da Cumhurbaşkanı olmasına rağmen hala Halk Partisi Genel Başkanlığı'nı fiilen bırakmamış olmasıdır. Nihayet İnönü, parti başkanlığı vazifesini, seçilecek bir genel başkan vekiline bırakacağını resmen açıklar.

3 Aralık da toplanan Halk Partisi Büyük Kurultayı'nda tüzük değiştirilerek bir genel başkan vekili seçilir. Recep Peker istinkâf eder veya etmiş denir. Son derece yumuşak huylu, ağırbaşlı, politikacı olmaktan ziyade devlet memuru olan Hilmi Uran, İnönü'ye vekil olur⁵⁴.

Karpat'a göre:

Hukuki niteliği ve maksadı tartışılmakla beraber 12 Temmuz Beyannamesi, Türkiye'de siyasi partiler yasasının gelişmesinde en önemli belgelerden biri olarak durmaktadır. Beyannamenin değeri yayınlandığı maksatta, yazılmasında hakim olan ruhta ve iktidar partisi ile muhalif partilerin daha sonraki ilişkileri ve parti örgütleri üzerinde yaptığı derin etkidedir. Bu beyanname, İnönü'nün başardığı esas işlerden biridir⁵⁵.

⁵² AHMAD, s. 153.

⁵³ ZÜRCHER, s. 314.

⁵⁴ BAŞAR, s. 168.

⁵⁵ KARPAT, 2010, s. 284

Özetle, 12 Temmuz Beyannamesi, DP, CHP ve en önemlisi 27 yıllık Devlet anlayışında büyük değişikliklere yol açtı. Bu hiç şüphesiz iktidarın kansız olarak el değiştirmesini sağlaması açısından bile yeterli bir tarihi başarı olarak görülmelidir. CHP'de radikaller iktidarı kaybederken, aynı şekilde DP de kendi içindeki radikallerden sıyrılmıştır. Böylece Türkiye'de ilk kez siyasi Batılılaşma sürecinin en büyük kazanımı elde edilmiştir. Bunda ulusal, uluslararası konjonktür ve siyasi liderlerin rolü tarihe geçecek kadar önemli olmuştur. Bu nedenle günümüzde Ortadoğu ülkelerinde ancak bugün evveli yaşanan "Arap Baharı" sürecinin, 12 Temmuz Beyannamesi sayesinde ülkemizde yarım asır önce başarıldığını görmek çok önemlidir.

SONUÇ

Türkiye'nin kurulması her ne kadar bir Kurtuluş Savaşı sonucunda ise de aslında bunun siyasal temelleri Fransız İhtilali'nin değerlerine dayanmaktadır. Devrimci, merkezîyetçi, ulusalcı, laik ve pozitivist bir karakterden oluşan bu değerler, 1908 yılında İttihat ve Terakki Hareketi tarafından uygulanmaya başlanmış ve bu düşünce 1918 yılına kadar devleti yönetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden silinmesine sebep olarak görülen bu yapı, maalesef Cumhuriyet Türkiye'sine de sirayet etmiştir.

1923-1946 arasında ülkeye hâkim olan bu siyasal düşünce ulusal ve uluslararası koşulların etkisiyle 1946 yılından itibaren kırılmaya başlamıştır. Çok partili siyasal hayata, farklı görüş ve kişilere tahammülü olmayan bu düşüncenin kırılması ise, 12 Temmuz Beyannamesi ile özellikle de uluslar arası yapının değişmesiyle mümkün olmuştur. İktidar ve muhalefet için kilitlenme sürecine girilen ülkede, 12 Temmuz Beyannamesi bir kurtarma halatı olmuştur. Bu üçüncü sürecin başarılmasında hiç şüphesiz en büyük etken, dış şartların etkisiyle çatışma sürecine giren iktidar muhalefet ilişkilerinin cumhurbaşkanı eliyle çözüldüğü, 12 Temmuz Beyannamesi olmuştur.

Açıkçası 1946 seçimlerinden sonraki dönem çok partili sistemin kurulması açısından çok önemliydi. Sonuçta birbirini boğazlamak üzere olan CHP ve DP birbirinden ayrıldı ve ikisi de halkın oyuna rıza göstermeyi kabul etti. Böylece Demokrat Parti üzerindeki baskı gevşedi ve ona tam hareket hürriyeti ve iktidar partisiyle eşitlik hakkı tanındı. Böylece çok partili siyasal hayata geçiş başarılı oldu.

Bu açıdan bakıldığında, bugün Türkiye, Arap Baharı şeklinde Ortadoğu ülkelerinde yaşanan kanlı iktidar değişikliklerini yaşamıyorsa, bunu 12 Temmuz Beyannamesine borçludur diye düşünüyoruz. Özellikle bu sürecin sonunda, Şubat 1950'de kabul edilen 5545 Sayılı, evrensel standartlardaki Yüksek Seçim Kanunu demokrasimizin kurumsallaşması için mihenk taşı

olarak görülmektedir. Bu nedenle, 12 Temmuz Beyannamesi Türkiye’de çok partili siyasal sistemi kabul eden ana belge olarak görülmektedir.

Özetle gerek çeyrek asırlık tek parti döneminin sona erdirilmesi, gerekse Türkiye’nin demokratik ülkeler safına geçmesi ve nihayet Türkiye’nin ulusal ve tarihi rolüne dönmesi açısından 12 Temmuz Beyannamesi, Türk siyasal hayatı için tarihi önem arz etmekte ve iktidar muhalefet çatışmasına karşı, başarılı bir çözüm modeli olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, A.: **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- AHMAD, F.: **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2010.
- ALBAYRAK, M.: **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004.
- ALPKAYA, F.: “*Kazım Karabekir*”, **Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık, Cilt:5**, (Der. Ahmet Çiğdem), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- BAYAR, C., (Der. ŞAHİNGİRAY): **Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Kasım 1999.
- BAŞAR, A. H.: **Yine Hayal Aleminde Uçuyorum**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- BURÇAK, R. S.: **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş 1945–1950**, Olgaç Yayınevi, İstanbul, 1979.
- DEMİRBAŞ, O.: “*Birinci TBMM’de İkinci Grup’un “Milletvekili Seçim Yasası’nın değiştirilmesine İlişkin Önergesi ve Mustafa Kemal Paşa’nın Yurttaşlık Hakları*”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ekim 2000-Mart 2001.
- DEMİREL, A.: **Birinci Meclis’te Muhalefet**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- ERDOĞAN, M.: **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1992.
- EROĞUL, C.: **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- FINDLEY, C. V. :**Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007**, Timaş Yayınları, 1. Baskı İstanbul, Ekim

2011.

- GOLOĞLU, M.: **Demokrasiye Geçiş (1946–1950)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982.
- HEPER, M.: **İsmet İnönü**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ağustos 2008.
- KARPAT, K. H.: **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Nisan 2010.
- KARPAT, K. H.: **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.
- KOÇAK, C.: **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÖĞÜN, S. S.: *“Türk Muhafazakârlığının Kültürel Politik Kökleri”*, **Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık, Cilt:5**, (Der. Ahmet ÇİĞDEM), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- SAROL, M.: **Bilinmeyen Menderes I**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1983.
- SHAW, S. J.- SHAW E. K.: **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt 2**, E Yayınları, İstanbul, 2006.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Ş.: **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.
- TOKER, M.: **Tek Parti’den Çok Partiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970.
- TİMUR, T.: **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- TUNA, T.: **Adnan Menderes’in Günlüğü**, Şule Yayınları, İstanbul, 2002.
- TUNÇAY, M.: *“Cumhuriyet Halk Partisi (1923–1950)”*, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 8**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- TURAN, Ş. : **Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
- ZÜRCHER, E. J., **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi, 04 Eylül 1947

TC Resmi Gazete, Sayı:6147, 2 Kasım 1945

Son Posta Gazetesi, 08 Ocak 1946

Son Telgraf Gazetesi, 19 Aralık 1947

Son Telgraf Gazetesi, 22 Nisan 1950

İnternet

AKIN, F.: “12 Temmuz Beyannamesi’nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”, Tarih Portalı Sitesi,

http://www.tarihportali.net/tarih/turk_siyasi_tarihinde_12_temmuz_beyannamesi-t6619.0.html;imode= (20.05.2012)

(<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/kitaplar/fmd/tr/12255.htm>,
(05.01.2011))